

تغییر برای زندگی بهتر

ویژنامه آموزش در علوم اجتماعی

ویژگی‌ها و اهداف برنامه درسی تعلیمات اجتماعی

محمد مهدی ناصری

از نویسندگان کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی

برنامه درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی آخرین بار در سال ۱۳۸۶ براساس نتایج تحقیقات به عمل آمده، نظرها و پیشنهادهای صاحب‌نظران، دبیران، گروه‌های آموزشی، اولیا و دانش‌آموزان مورد بازبینی و اصلاح قرار گرفته است. بر مبنای تغییراتی که در این برنامه به وجود آمد، کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی این دوره نیز به تدریج اصلاح و سازمان‌دهی مجدد شد و وارد چرخه آموزشی گردید. طراحان این برنامه سعی داشته‌اند دانش‌آموزان از طریق آشنایی و کاربرد مهارت‌های اجتماعی و کسب نگرش‌های لازم در این زمینه، بعضی از مفاهیم را نیز بشناسند و بتوانند آن‌ها را در شناخت بهتر موضوعات و مسائل اجتماعی پیرامون خود به کار گیرند.

برای رسیدن به این اهداف، آگاهی از ویژگی‌ها و اهداف برنامه درسی تعلیمات اجتماعی، روش‌های متفاوت یادگیری، ارزش‌یابی مورد نظر این برنامه و نیز توانایی به کارگیری آن‌ها در فرایند یاددهی-یادگیری، امری لازم و اجتناب‌ناپذیر است. در این نوشتار به مهم‌ترین ویژگی‌های برنامه درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی اشاره می‌شود. آگاهی از این ویژگی‌ها و موقعیت‌های طراحی شده در کتاب درسی و طریقه مواجهه با آن‌ها در فرایند آموزش، می‌تواند در تحقق اهداف برنامه بسیار مؤثر واقع شود.

۱. تکیه بر رویکرد یادگیری مشارکتی

برای این که آموزش به تغییر رفتار دانش‌آموزان منجر شود و آن‌ها را در جهت اهداف آموزشی مورد نظر برنامه سوق دهد، در سازمان‌دهی محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی سعی شده است که دانش‌آموزان در کسب مفهوم، مهارت و نگرش مشارکت داشته باشند. بر این اساس، در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی موقعیت‌هایی طراحی شده‌اند که دانش‌آموزان را به تعامل و مشارکت و می‌دارند. سهیم شدن دانش‌آموزان در فرایند آموزش، امکان این تغییر رفتار را فراهم می‌سازد. محتوای درس‌ها روی درگیری مستقیم دانش‌آموزان در کسب تجربیات یادگیری تأکید دارد و آنان را به مشارکت و تعامل فعال فرا می‌خواند.

در سازمان‌دهی محتوا و تجربیات یادگیری سعی شده است که از انباشت همه اطلاعات در کتاب درسی اجتناب شود و زمینه برای تحقیق، ابتکار و خلاقیت دانش‌آموزان مهیا و از تکیه بیش از حد بر حافظه خودداری شود. از راه‌های متفاوت، فرصت جست‌وجوگری برای دانش‌آموزان ایجاد شده است تا با کشف هدف، شادی روانی و

علاقه به ادامه کار در آن‌ها به وجود آید. به همین منظور فعالیت‌های متنوعی در هر درس وجود دارد. انجام این فعالیت‌ها به صورت گروهی، فرصت و زمینه لازم را برای برقراری ارتباط با دیگران، تعامل با آن‌ها و در نتیجه کسب مهارت‌ها و نگرش‌های اجتماعی، علاوه بر اهداف شناختی برنامه، فراهم می‌آورد. کسب این مهارت‌ها و نگرش‌ها در موفقیت آتی دانش‌آموزان در زندگی اجتماعی نقش اساسی دارد.

تشخیص و به کارگیری مهارت‌های اجتماعی، نظیر ارتباط با دیگران، احترام، همکاری، همدلی، گوش کردن به حرف دیگران، رعایت نوبت، ابراز عقیده، دفاع از نظر خود با مدرک و دلیل، مشورت، ایفای نقش مؤثر در گروه، تحمل آرای دیگران، انتقادپذیری، انتقاد از عقاید نه افراد، تشویق دیگران، قدردانی از دیگران با داشتن نگرش مثبت نسبت به انجام کارها به صورت گروهی، از خودگذشتگی، رعایت قوانین و مقررات و... از ضروریات زندگی اجتماعی به حساب می‌آیند و فراگیری آن‌ها، جز از راه تعامل اجتماعی میسر نیست. از آن‌جا که روش‌های یادگیری مشارکتی فرصت و موقعیت‌های

فعالیت‌های گروهی، یکی از ملاک‌های این نوع از ارزش‌یابی به حساب می‌آید.

با توجه به تأکید برنامه و کتاب بر مشارکت دانش‌آموزان در فرایند یاددهی-یادگیری، استفاده از روش‌های آموزشی که بر فعال کردن دانش‌آموزان و مشارکت دادن آن‌ها در این فرایند مبتنی است، لازم به نظر می‌رسد. به عبارت دیگر، انجام فعالیت‌های کتاب باید محور همه فعالیت‌های آموزشی در کلاس تعلیمات اجتماعی قرار گیرد.

۲. تکیه بر رویکرد پرورش خلاقیت

آن‌چه که در تعاریف «خلاقیت» مشترک است، تأکید بر «توبودن» عمل خلاقانه است. خلاقیت قابلیت است که به درجات متفاوت در همه افراد وجود دارد و وظیفه ما شکوفا ساختن آن است. اما میزان آن به عوامل متعددی نظیر کوشش و تمرین، پشتکار، روش تفکر، یادگیری مهارت‌های مورد نیاز و... بستگی دارد. برای پرورش این استعداد، در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی به نکاتی از این دست توجه شده است:

الف) از آن‌جا که دانش‌آموزان برای انجام کار خلاقانه به انگیزه نیاز دارند، در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی سعی شده است، موضوعات، مسائل و مثال‌ها با علاقه‌ها و نیازهای دانش‌آموزان هماهنگ باشد. توجه به علاقه‌های یادگیرنده سبب برانگیختن میل و رغبت درونی وی می‌شود. او موضوع و مسئله طرح شده را مسئله خود می‌یابد و با آن فعالانه برخورد می‌کند.

ب) آموزش مهارت‌های مورد نیاز در انجام کار خلاقانه از عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت است. دانش‌آموزان می‌توانند با انجام فعالیت‌ها، این مهارت‌ها را کسب کنند؛ مهارت‌هایی چون مشاهده دقیق، طرح سؤالات مهم، اظهار نظر، طبقه‌بندی موضوعات، تحقیق و بررسی، حل مسئله و...

ج) پرورش تفکر و اگر در انجام فعالیت‌ها از عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت است. به همین دلیل در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، فعالیت‌ها و سؤال‌هایی طراحی شده‌اند که ممکن است پاسخ‌های متفاوتی داشته باشند. برای مثال می‌توان به فعالیت‌هایی که در متن درس با عناوین متفاوت وجود دارند، تعیین عناوین فرعی برای بعضی از درس‌ها، تلاش در پاسخ به عناوین اصلی هر درس که به صورت سؤالی مطرح شده‌اند، تصمیم‌گیری درباره مفاهیم و مطالب مهم و غیرمهم در بخش «خلاصه کنید» (که از انواع فعالیت‌های خودابرازگرانه به حساب می‌آید) و نیز تکمیل نمودارهایی که در پایان بعضی از فصل‌های کتاب وجود دارند، اشاره کرد.

۳. تکیه بر یادگیری فعال

اگر یادگیری را تغییرات نسبتاً پایدار در رفتار انسان تلقی کنیم، این تغییرات جز از طریق فعالیت یادگیرنده حاصل نمی‌شود. در آموزش از طریق فعالیت یادگیرنده، تفکر نقش اساسی دارد. آن‌چه که فرد می‌خواهد بشناسد یا بیاموزد، باید به صورت مسئله درآید. در این روش، فرد به تحلیل موقعیت می‌پردازد تا مسئله مورد بحث یا موضوع مورد شناسایی را مشخص کند. در عین حال، ترکیب عناصر یک موقعیت یا درک ارتباط مسئله مورد بحث با مسائل دیگر نیز جزو فعالیت‌های اساسی در کل جریان یادگیری محسوب می‌شود.

مناسبی را برای تعامل دانش‌آموزان فراهم می‌آورد، نقش مؤثری در فراگیری این مهارت‌ها و نگرش‌ها ایفا می‌کند.

در این نوع یادگیری، مدت زمانی که فرد متوجه موضوع است، افزایش پیدا می‌کند. دانش‌آموزان یاد می‌گیرند که نه تنها نظر خود را مستدل بیان کنند، بلکه با نظرات مخالف نظر خود نیز برخورد معقولانه داشته باشند. نتیجه چنین برخوردی به واریسی، تعدیل و اصلاح نظر فرد منجر می‌شود. همچنین می‌آموزند که با توجه به افکار و عقاید دیگران درباره موضوع، آن را به صورت عمیق‌تر و از زوایای مختلف درک کنند. دانش‌آموزان به سبب تعامل با یکدیگر در فعالیت‌های گروهی طراحی شده، با موضوع و مسئله مورد نظر در سطوح بالاتر یادگیری (فهم، کاربرد، تجزیه و تحلیل و...) درگیر می‌شوند. کار با دیگران و کسب موفقیت گروهی، موجب بالا رفتن حس اعتماد به نفس در افراد می‌شود. هنگامی که فرد احساس کند دیگران به مشارکت او در انجام فعالیت‌ها احتیاج دارند، به نوعی احساس عزت نفس می‌کند.

فعالیت‌هایی که در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی عهده‌دار چنین نقشی هستند، عبارت‌اند از:

الف) در ضمن هر درس، فعالیت‌هایی با عناوین متفاوت مانند «گفت‌وگو کنید»، «نمونه بیاورید»، «لیل بیاورید» و... آمده‌اند. انجام این فعالیت‌ها با نظارت و هدایت دبیران و مشارکت و تعامل دانش‌آموزان میسر می‌شود.

ب) بخش «خلاصه کنید» از دانش‌آموزان می‌خواهد که در خارج کلاس، نکات مهم و اساسی هر درس را خلاصه کنند. سپس در جلسه بعد، با نظارت و هدایت دبیر محترم و مشارکت دانش‌آموزان، این خلاصه‌ها در شکل فعالیت گروهی با یکدیگر مقایسه و اصلاح شوند.

ج) در متن هر درس، در جاهای مناسب سؤال‌هایی گنجانده شده‌اند. هدف از طرح این سؤال‌ها، برانگیختن کنجکاوی دانش‌آموزان و فعال کردن و مشارکت آن‌ها در یادگیری مفاهیم و مهارت‌ها و رسیدن به هدف‌های مورد انتظار است.

د) عناوین اصلی هر درس به صورت سؤال مطرح شده‌اند. این سؤال‌ها زمینه مناسبی را برای فعالیت و مشارکت دانش‌آموزان ایجاد می‌کند. ضمناً عنوان بخشی از بعضی درس‌ها، به انتخاب دانش‌آموزان تعیین می‌شود. این فعالیت نیز بهتر است به صورت گروهی و با مشارکت همه آنان انجام پذیرد.

ه) در انتخاب تصویرها و عکس‌ها به قابلیت آن‌ها در آموزش مفاهیم، القای ارزش‌ها و نیز فعالیت و مشارکت دانش‌آموزان در یادگیری توجه شده است. توضیحات و سؤال‌هایی که زیر تصویرها درج شده‌اند، زمینه‌ای برای فعال کردن و مشارکت دانش‌آموزان در فرایند یاددهی-یادگیری به شمار می‌روند.

و) برای بخش «بپرسید و پاسخ دهید»، لازم است دانش‌آموزان به صورت فردی خارج از کلاس و بعد از مطالعه مجدد مطالب، چند سؤال اساسی درباره آن مطرح کنند و خود به این سؤالات پاسخ دهند. سپس در جلسه بعد، با نظارت و هدایت معلم و مشارکت دانش‌آموزان این سؤالات بررسی و اصلاح شوند. اهداف هر فصل و هر درس می‌تواند معلم را در کار هدایت دانش‌آموزان یاری دهد. هر یک از فعالیت‌های یاد شده باید در ارزش‌یابی مستمر این درس مورد توجه قرار گیرد، زیرا میزان مشارکت دانش‌آموزان در

در کتاب‌های درسی
تعلیمات اجتماعی
موقعیت‌هایی طراحی
شده‌اند که دانش‌آموزان
را به تعامل و مشارکت
وای دارند

در مرحله‌ای است که می‌تواند به طور رسمی در فعالیت‌های سیاسی شرکت کند. براساس این رویکرد، در تنظیم محتوا، به اصول تکرار، فراپندگی و وحدت و انسجام مفاهیم، ارزش‌ها و مهارت‌ها توجه شده است.

مطابق اصل اول، توانایی‌ها، شناخت‌ها و ارزش‌ها در هر یک از پایه‌های راهنمایی تکرار می‌شوند. برای مثال، همکاری، نظم و رعایت حقوق دیگران، از جمله مواردی هستند که در حیطه‌های سه‌گانه مهارت‌ها، دانش‌ها و نگرش‌ها در هر سه پایه تکرار شده‌اند. مطابق اصل دوم، تکرار عناصر سه‌گانه با پیچیدگی و توسعه تدریجی در این پایه‌ها همراه است. برای مثال، همکاری بعد از خانواده در محیط‌های اجتماعی فراتر نظیر گروه‌های اجتماعی، سازمان‌ها و بالاخره در جامعه مطرح می‌شود. مطابق اصل سوم، هدف‌های سه‌گانه در سه پایه راهنمایی از انسجام درونی برخوردار و همه در یک جهت و بر یک محور قرار دارند. هر هدف مربوط به حیطه مهارت‌ها، با هدف‌های شناختی و نگرشی مربوط به آن، تقویت می‌شود. اصولاً این سه حیطه با یکدیگر معنا پیدا می‌کنند و مقدمه یکدیگرند.

۵. تأکید بر فعالیت‌های ذهنی در کنار فعالیت‌های علمی

در جریان تعامل ذهنی، مفاهیم جدید با مفاهیم قبلی ترکیب می‌شوند. در این فرایند باید توجه داشت که دانش آموز به مفاهیم جدید به عنوان محصول و مولود ذهن خود بنگرد، نه چیزی تحمیلی و بیگانه از سوی معلم. برای وقوع چنین رابطه‌ای باید وی در شناخت مفاهیم، فعالیت ذهنی داشته باشد. در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی با تکیه بر روش‌های متفاوت، فرصت و امکان چنین فعالیتی برای دانش‌آموزان فراهم آمده است. هدف از طراحی عناوین درس‌ها به صورت سؤالی، تحریک کنجکاوی دانش‌آموزان برای یادگیری مفاهیم و رسیدن به هدف‌های آموزشی مورد انتظار بوده است. همچنین دانش‌آموزان موظف‌اند در پایان هر درس بعد از مطالعه دقیق آن، چند سؤال مهم درباره آن طرح کنند و بکشند که خود به این سؤالات پاسخ دهند. تعیین عنوان بخشی از بعضی درس‌ها توسط دانش‌آموزان و انجام بخش «خلاصه کنید» در پایان هر درس نیز همین مهم را دنبال می‌کند.

گرچه فعالیت ذهنی در یادگیری مؤثر نقش اساسی دارد، ولی به تنهایی کافی نیست. همراه با آن باید زمینه و امکان فعالیت عملی را نیز در ارتباط با موضوع یادگیری فراهم ساخت. برای مثال، اگر بخواهیم مفهوم «گروه» را آموزش بدهیم، ضمن ایجاد امکان برای فعالیت‌های ذهنی دانش‌آموزان، می‌توانیم از آن‌ها بخواهیم به طور گروهی مسئله‌ای را بررسی و مطالعه کنند و نتیجه آن را به صورت گزارش به کلاس ارائه دهند. با این عمل، دانش‌آموزان نه تنها به مفهوم گروه در الگوی یادگیری مشارکتی پی می‌برند، بلکه به اهمیت کارگروهی نیز واقف می‌شوند. همچنین، مهارت‌هایی مانند ایجاد ارتباط و همکاری با دیگران، پیروی از هنجارهای گروهی و... را کسب می‌کنند. در فعالیت‌های عملی سعی شده است که ارتباط آن‌ها با مفاهیم مورد نظر حفظ شود و کنار هر فعالیت ذهنی، یک فعالیت عملی متناسب با آن نیز پیش‌بینی شده است.

وقتی شناخت یا یادگیری از طریق طرح مسئله صورت گیرد، فرد درصدد تشخیص مسئله برمی‌آید. او مجبور است عناصر یا اجزای مسئله را مشخص سازد، رابطه آن‌ها را با هم درک کند، نحوه برخورد با این گونه مسائل را ضمن استفاده از تجربیات خود در نظر گیرد و آن‌گاه برای حل مسئله اقدام کند. او باید تجربیات شخصی در ارتباط با مسئله را سازمان دهد و از تجربیات دیگران استفاده کند. سپس آن‌ها را در طرحی منطقی قرار دهد و از این طریق سعی در ارائه راه حل یا نظریه‌ای که او را در شناخت موضوع یاری دهد، داشته باشد.

در آموزش مبتنی بر فعالیت یادگیرنده، فهم دانش‌آموز تکرار می‌شود. بدین ترتیب، نه تنها فرد موضوع مورد مطالعه را درک می‌کند، بلکه به ارزیابی آن می‌پردازد و درباره آن قضاوت می‌کند. مثلاً اگر از او بپرسید که همکاری چه تأثیری در پیشرفت کارگروهی دارد، با دلیل می‌تواند شرح دهد. در درس تعلیمات اجتماعی، ایجاد رشد اجتماعی و آماده کردن فرد برای زندگی اجتماعی، هدف اساسی است. با توجه به این که مسائل جامعه و آن چه که فرد با آن‌ها روبه‌رو خواهد شد، قابل پیش‌بینی نیستند و ممکن است او با مشکلات عدیده‌ای مواجه شود، باید افراد طوری آموزش ببینند که بتوانند آموخته‌های خود را در موقعیت‌های گوناگون زندگی به کار گیرند. لازمه رسیدن به این مهم آن است که افراد در جریان آموزش فعالانه شرکت داشته باشند و ضمن تقویت توانایی تفکر، بعضی از مهارت‌های اجتماعی را در عمل و تجربه کسب کنند. در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی از جهات متفاوت امکان و فرصت فعالیت یادگیرنده فراهم شده است. بدیهی است زمانی این فعالیت‌ها موجب تحقق یادگیری مؤثر خواهند شد که با هدایت و نظارت دبیر عالم و عامل به این امور، به نحوی مطلوب انجام گیرند و با پی‌گیری کافی و استفاده از روش‌های فعال تدریس، دانش‌آموزان به فعالیت منظم وادار شوند.

۴. توجه به رویکرد محیط‌های اجتماعی توسعه‌یابنده

منظور از محیط‌های اجتماعی توسعه‌یابنده این است که محیط‌های اجتماعی مورد نظر در برنامه درسی تعلیمات اجتماعی به تدریج از یک پایه تا پایه دیگر وسعت پیدا می‌کند. از این رو، مجموعه محتوا مانند حلقه‌های یک زنجیر به یکدیگر اتصال پیدا می‌کنند و یادگیری را آسان می‌سازند. بدین ترتیب در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه اول، رابطه فرد با خانواده مطرح می‌شود و پس از آن، «گروه» و انواع متفاوت آن مورد بحث قرار می‌گیرد. چنانچه دانش‌آموز در خانواده به نقش (مجموعه حقوق و وظایف) و جایگاه خود پی ببرد، در شناخت نقش و جایگاه خود در گروه‌های اجتماعی دیگر موفقیت بیشتری کسب می‌کند. در واقع، فرد الگوی ارتباطی را که در خانواده کسب می‌کند، به تدریج به محیط‌های اجتماعی بزرگ‌تری تسری خواهد داد.

در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه دوم، ارتباط دانش‌آموز به عنوان یک شهروند، گروه‌های رسمی، سازمان‌ها و مؤسسات گوناگون، اساس محتوا را تشکیل می‌دهد. تعلیمات اجتماعی پایه سوم، نهادهای سیاسی و حقوق و وظایف سیاسی-اجتماعی فرد را در جامعه در بر می‌گیرد. دانش‌آموز در پایان دوره راهنمایی

در آموزش مبتنی بر فعالیت یادگیرنده، فهم دانش‌آموز تکرار می‌شود

ارتباط با دیگران نوعی مهارت اجتماعی است و باید در اثر تمرین و مشارکت در کارهای گروهی حاصل شود

رویه‌نامه آموزش درس علوم اجتماعی

خلاقیت قابلیت است که به درجات متفاوت در همه افراد وجود دارد و وظیفه ما شکوفا ساختن آن است

الف) دانستن وظایف و حقوق هر نقش؛

ب) یادگیری نگرش‌ها، احساسات و تمایلات متناسب با آن نقش؛

ج) تمرین و کسب مهارت در آن نقش.

ممکن است فرد از یک مهارت اجتماعی آگاهی داشته باشد و به آن نیز علاقه‌مند باشد، ولی در عمل توانایی بروز آن را نداشته باشد. برای مثال، «کارگروهی» را در نظر بگیرید. ممکن است نوجوان دو شرط اول را داشته باشد، ولی در عمل نتواند به عنوان یک عضو مؤثر در گروه ایفای نقش کند و توانایی لازم را در ایجاد تعامل و ارتباط با دیگران نداشته باشد.

ارتباط با دیگران یک مهارت اجتماعی است و باید در اثر تمرین و مشارکت در کارهای گروهی حاصل شود. مقوله‌های دانستی‌ها و مهارت‌ها به صورت دو مقوله مستقل و جدا از هم نیستند. مهارت‌ها خود ابزاری برای آموختن هستند و جدا کردن آن‌ها در بسیاری موارد امکان‌پذیر نیست. هم‌چنین، پرورش نگرش مثبت نسبت به ارزش‌ها و هنجارها، مانند همکاری، نظم، پشتکار، انعطاف‌پذیری، مشورت، رعایت حقوق دیگران، وظیفه‌شناسی، مقاومت در برابر مشکلات، از خودگذشتگی، قبول اشتباهات و اقدام در جهت رفع آن‌ها، و... از ملزومات تعلیمات اجتماعی هستند.

در برنامه تعلیمات اجتماعی، گرچه بر آموزش مفاهیم اجتماعی به عنوان یکی از ارکان توجه می‌شود، لیکن سعی شده است که با فراهم کردن زمینه‌های متفاوت، جنبه‌های عاطفی و مهارتی مورد تأکید قرار گیرند. فعالیت‌های کتاب، فرصت و زمینه لازم را برای تعامل با دیگران، تمرین و کسب مهارت‌های اجتماعی فراهم می‌آورد. آگاهی، تمرین و کسب مهارت نیز در ایجاد نگرش تأثیر خواهند داشت. انجام فعالیت‌ها به صورت گروهی، دانش‌آموز را یاری می‌کند تا توانایی، مهارت‌ها و نگرش‌های اجتماعی گوناگون (نظیر برقراری ارتباط، رعایت نوبت، ابراز عقیده، انتقادپذیری، تشویق دیگران، انتقاد از عقاید نه افراد، احترام، همکاری، تحمل آرای دیگران، ایفای نقش مؤثر در گروه، مسئولیت‌پذیری، مشارکت، گوش دادن، همدلی و...) را کسب کند.

منابع

۱. راهنمای برنامه درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. ۱۳۸۰.
۲. رشد، گی. کنش اجتماعی. ترجمه هما زنجانی‌زاده. دانشگاه فردوسی. مشهد. ۱۳۶۷.
۳. ارونسون، الیوت. روان‌شناسی اجتماعی. ترجمه شکرکن. انتشارات رشد. تهران. ۱۳۶۹.
۴. کاوالین، دونالد ای. شیوه‌های یادگیری به کودکان. ترجمه سیداکبر میرحسینی. مرکز نشر و ترجمه کتاب. تهران. ۱۳۶۹.
۵. اسپارک، برنارد. آموزش در دوران کودکی. ترجمه محمدحسین نظری‌نژاد. معاونت فرهنگی استان قدس. مشهد. ۱۳۶۶.
۶. شریعتمداری، علی. جامعه و تعلیم و تربیت. انتشارات امیرکبیر. تهران. ۱۳۶۵.
۷. تعلیم و تربیت در اسلام. انتشارات امیرکبیر. تهران. ۱۳۶۵.
۸. ملکی، حسن. برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل). انتشارات مدرسه. تهران. ۱۳۷۸.

۶. تأکید بر ارتباط فعالیت دانش‌آموز با خانواده

در صورتی که برنامه درسی بتواند با خانواده دانش‌آموز ارتباط برقرار کند، آثار مثبتی به دنبال خواهد داشت. زیرا اولاً، دانش‌آموز به خانواده خود علاقه‌مند است و ارتباط با آن‌ها برای انجام بعضی از فعالیت‌های یادگیری باعث ایجاد انگیزه و در نتیجه یادگیری مؤثرتر خواهد شد. ثانیاً، دانش‌آموز به علت سهولت ارتباط با اعضای خانواده و ارتباط مداوم با آن‌ها، بهتر می‌تواند به کمک تعامل با آن‌ها، به حل مسائل اجتماعی خود بپردازد. با تکیه بر این اصل، در بخش «فعالیت‌های خارج از کلاس» در پایان هر درس، ارتباط با خانواده بیش از قسمت‌های دیگر کتاب مورد توجه است. دانش‌آموز موظف است برای انجام بعضی از این فعالیت‌ها با والدین خود صحبت کند، از تجارب آن‌ها استفاده کند، با آن‌ها مشورت کند و...

۷. ارتباط با زندگی روزمره و محیط اجتماعی

آموزش و تربیت اجتماعی باید با زندگی دانش‌آموز عجین شود. محتوای کتاب درسی نباید به طور خشک و بی‌ارتباط با واقعیات پیرامون و زندگی اجتماعی او باشد. دانش‌آموز باید احساس کند که کتاب درسی آشنایی است که در آن مسائل زندگی او طرح می‌شوند و در برخورد با مسائل نیز کاربرد لازم را دارد و می‌تواند به آن تکیه کند. در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی به این اصل مهم توجه شده است. برای مثال، محیط خانوادگی، محیط مأموس و عینی دانش‌آموز است. او عضوی از خانواده است، با پدر، مادر، برادر و خواهر تعامل مداوم دارد، موقعیت‌ها و مشکلات خانواده را درک می‌کند و رفتار اعضای خانواده خود را مشاهده می‌کند. بنابراین مفاهیم و ارزش‌های اجتماعی در ارتباط با خانواده، می‌تواند فضای قابل لمس‌تری را برای دانش‌آموز به وجود آورد. وقتی از همکاری در خانواده صحبت می‌شود، برای او قابل درک است و همکاری و عدم همکاری را به خوبی تشخیص می‌دهد.

گروه‌های دوستی و گروه‌هایی که در مدرسه یا در محل زندگی نوجوان تشکیل می‌شوند نیز برای او گروه‌هایی آشنا هستند. وقتی که از مشورت، نظم، تحمل سختی‌ها و مشکلات و... در این گروه‌ها صحبت می‌شود، در واقع از زندگی روزمره و محیط‌های اجتماعی پیرامون وی سخن می‌گوییم. یا اگر از فعالیت‌های گروهی مثل فوتبال یا کوهنوردی به عنوان نمونه در درس‌ها استفاده می‌شود، برای آن است که این فعالیت‌های گروهی، از انواع فعالیت‌های هیجانی و مورد علاقه سنین نوجوانی هستند. می‌توان از طریق آن‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی را به دانش‌آموزان آموزش داد و جامعه‌پذیری آن‌ها را آسان کرد.

۸. تأکید بر ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و کسب نگرش‌های ضروری

یکی از ویژگی‌های برنامه درسی تعلیمات اجتماعی این است که دانش‌آموزان از طریق محتوای آن، نسبت به ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی گرایش مثبت پیدا کنند و جامعه‌پذیر شوند. ما از طریق جامعه‌پذیر کردن افراد آن‌ها را آماده می‌سازیم تا بتوانند در جامعه حال و آینده زندگی کنند و نقش‌ها و وظایف خود را بشناسند و به آن‌ها عمل کنند. در فرایند جامعه‌پذیری سه محور وجود دارد: